

“O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA BOLA KONSEPTINING QIYOSIY
LINGVOKOGNITIV TAHLILI.”

Ruzieva Kh.B.

Email: dono-1993@mail.ru

Ruzieva Khayotkhon Bakhodir qizi

Farg‘ona davlat universiteti Chet tillari fakulteti,
Chet tillari kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Bola tushunchasi har qanday xalqning tilida va madaniyatida muhim o‘rin egallaydi. U nafaqat inson hayotining biologik bosqichini, balki chuqur ma‘naviy, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni ham ifodalaydi. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida bola konseptining ifodalanishi lingvokognitiv va qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida child va bola so‘zlari bilan bog‘liq leksik birliklar, frazeologik ifodalar, maqollar hamda badiiy adabiyot namunalari asosida ushbu tushunchaning madaniy va kognitiv mazmuni yoritiladi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, har ikkala til ham bolalikni poklik, o‘lish, mehr va g‘amxo‘rlik bilan bog‘lasada, ularning madaniy talqini turlicha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida bola ko‘proq mustaqil shaxs sifatida tasavvur qilinsa, o‘zbek madaniyatida u oila va jamiyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ma‘naviy boylik sifatida qaraladi.

Kalit so‘zlar: bola konsepti, lingvokognitiv tahlil, madaniy semantika, qiyosiy tilshunoslik, o‘zbek tili, ingliz tili, madaniy dunyoqarash.

Til har bir xalqning tafakkuri, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim vositadir. Til orqali inson atrof-muhitni idrok etadi, o‘z tajribasini ifodalaydi va avloddan-avlodga ma‘naviy merosni yetkazadi. Har bir tilda muhim madaniy tushunchalar mavjud bo‘lib, ular xalqning dunyoqarashi va ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiradi. Shunday tushunchalardan biri bola konsepti hisoblanadi. Bola har qanday jamiyatda nafaqat biologik mavjudot, balki kelajak, umid va davomiylik ramzi sifatida qabul qilinadi. Shu sababli tilshunoslikda bola tushunchasining o‘rganilishi madaniy va kognitiv jarayonlarni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Lingvokognitiv yondashuv til birliklarini inson tafakkuri bilan bog‘liq holda o‘rganadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, til faqat aloqa vositasi emas, balki inson ongida shakllangan tushunchalar tizimining ifodasidir. Har bir konsept inson tajribasi, hissiyotlari va ijtimoiy muhit ta‘sirida shakllanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, bola tushunchasi ham inson hayotiy tajribasi va madaniy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Bola haqidagi tasavvurlar til orqali turli metaforalar, maqollar, iboralar va adabiy tasvirlar orqali ifodalanadi.

Kognitiv tilshunoslik sohasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson tafakkuri ko‘pincha metaforalar orqali shakllanadi. Bu fikr mashhur tilshunoslar George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasida ham asoslab berilgan. Ularning fikriga ko‘ra, inson abstrakt tushunchalarni ko‘pincha kundalik hayot

tajribasi asosida tushunadi va ifodalaydi. Bola tushunchasi ham aynan shunday metaforik tasvirlar orqali boyitiladi. Masalan, bolalik poklik, beg'uborlik, samimiyat va yangi boshlanish ramzi sifatida tasavvur qilinadi.

Ingliz tilida child so'zi asosan voyaga yetmagan yosh insonni anglatadi. Oxford English Dictionary lug'atida child "balog'at yoshiga yetmagan inson" yoki "ota-onaga nisbatan o'g'il yoki qiz farzand" sifatida ta'riflanadi. Ammo ushbu so'zning ma'nosi kundalik nutqda ancha kengroq semantik doirani qamrab oladi. Ingliz tilida bola tushunchasi ko'plab metaforik va frazeologik birikmalar orqali ifodalanadi. Masalan, child's play iborasi juda oson bajariladigan ishni anglatadi. Bu ibora bolalarning oddiy va murakkab bo'lmagan o'yinlariga ishora qiladi. Shuningdek, a child at heart iborasi katta yoshdagi insonning hamon bolalarcha samimiy va quvnoq xarakterga ega ekanligini bildiradi.

Bunday metaforalar ingliz tilida bolalikning beg'uborlik va sodda quvonch bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, child of nature yoki child of destiny kabi iboralar ham uchraydi. Birinchisi tabiat bilan uyg'un yashovchi insonni anglatadi, ikkinchisi esa taqdir tomonidan alohida yo'l berilgan insonni ifodalash uchun ishlatiladi. Ushbu iboralar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida bola konsepti ko'pincha ramziy va metaforik ma'nolarda qo'llanadi.

Ingliz adabiyotida ham bolalik obrazi muhim o'rin tutadi. Masalan, Oliver Twist asarida Charles Dickens jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va adolatsizlikni bola obrazi orqali tasvirlaydi. Asar qahramoni Oliver bolalikning beg'uborligi va jamiyatdagi qiyinchiliklar o'rtasidagi qarama-qarshilikni ifodalaydi. Bunday adabiy tasvirlar bolani jamiyatdagi axloqiy muammolarni yorituvchi ramziy obrazga aylantiradi.

Zamonaviy ingliz tilida bolalik ko'pincha shaxsiy rivojlanish va mustaqillik bilan bog'lanadi. Ta'lim tizimi va psixologik qarashlarda bolalarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va individual qobiliyatlarini rivojlantirish muhim deb hisoblanadi. Shu sababli ingliz tilidagi ko'plab ifodalar shaxsiy rivojlanish va individual imkoniyatlarni ta'kidlashga qaratilgan.

O'zbek tilida esa bola tushunchasi chuqur madaniy va ma'naviy mazmunga ega. O'zbek xalqining dunyoqarashida farzand oilaning eng katta boyligi va baxt manbai sifatida qaraladi. Bola faqat alohida shaxs emas, balki butun oila va jamiyatning muhim qismi hisoblanadi. Shu sababli o'zbek tilida bola bilan bog'liq ko'plab maqol va iboralar mavjud.

Masalan, Bolali uy bozor, bolasiz uy mo'zori maqoli bolalarning uyga quvonch va hayot baxsh etishini ifodalaydi. Yana bir maqol: Bola ota-onaning ko'zgusi bolaning tarbiyasi ota-onaning axloqiy fazilatlarini aks ettirishini bildiradi. Ushbu maqollar o'zbek madaniyatida bolalar tarbiyasi oilaning eng muhim vazifalaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

O'zbek tilida bola so'zi ko'pincha mehr va muhabbatni ifodalovchi qo'shimchalar bilan ishlatiladi. Masalan, bolajon, farzandim, jonim bolam kabi so'z birikmalari ota-onaning farzandiga bo'lgan cheksiz mehrini bildiradi. Bu holat til orqali ifodalanadigan hissiy yaqinlikni namoyon etadi.

O'zbek xalqining anaviy dunyoqarashida farzand naslning davomchisi sifatida qaraladi. Shu sababli farzand tug'ilishi oilada katta quvonch sifatida qabul qilinadi. Farzand baxti,

farzand quvonchi kabi iboralar ham o'zbek tilida keng qo'llanadi. Bu iboralar farzandning oila hayotidagi ahamiyatini yanada yaqqol ko'rsatadi.

O'zbek madaniyatida bolalarning tarbiyasi alohida e'tibor talab qiladigan muhim jarayon hisoblanadi. Yosh avlodga hurmat, mehr-oqibat, kattalarga ehtirom kabi qadriyatlar bolalikdan boshlab singdiriladi. Shu sababli til birliklarida ham bolani tarbiyalash va unga to'g'ri yo'l ko'rsatish g'oyasi ko'p uchraydi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi bola konseptini qiyosiy tahlil qilish ularning umumiy va farqli jihatlarini ko'rsatadi. Har ikkala tilda ham bolalik poklik, samimiyat va o'sish davri sifatida tasvirlanadi. Bu umumiylik insoniyatning universal tajribasi bilan bog'liq. Biroq madaniy farqlar tufayli ushbu tushuncha turli jamiyatlarda turlicha talqin qilinadi. Ingliz madaniyatida bola ko'proq mustaqil shaxs sifatida tasavvur qilinadi. O'zbek madaniyatida esa bola oila va jamiyat bilan uzviy bog'langan mavjudot sifatida qaraladi. Ingliz tilida shaxsiy rivojlanish va individual imkoniyatlar muhim bo'lsa, o'zbek tilida oilaviy qadriyatlar va jamoaviy mas'uliyat ustuvor hisoblanadi.

Shunday qilib, bola konseptining lingvokognitiv tahlili til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi. Til orqali jamiyatning axloqiy qadriyatlari, tarbiyaviy qarashlari va dunyo haqidagi tasavvurlari namoyon bo'ladi. Bola tushunchasi esa ushbu jarayonlarning markazida turadi. U nafaqat inson hayotining muhim bosqichini, balki madaniy meros va ijtimoiy davomiylikni ham ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Metaphors We Live By – George Lakoff va Mark Johnson. University of Chicago Press, 1980.
2. Oxford English Dictionary. Oxford University Press, 2023.
3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent, 2008.
4. Anna Wierzbicka. Understanding Cultures Through Their Key Words. Oxford University Press, 1997.
5. Norman A. Cultural Semantics of Childhood in English Literature. Language and Culture Studies Journal, 2019.
6. Tadjibaeva G. Til va madaniyat: lingvomadaniyatshunoslik asoslari. Toshkent: Fan, 2019.